

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

Tsenya *tseo ya bosa* mo selefouno ya gago

BOLAODI BA POLASE GO BALEMIRUI BA POLASE YA NAGA E NNYE BO BAYA DIKGWELHO LE DI-PHATSA TSE DIMASWE PELE GA BALEMIRUI FA BA LEKA GO RULAGANYA BOPHELO KA GO DIRISA BOLEMIRUI. GA GO RE SEPE FA GO LE E KGOLO KGOTSA E NNYE, MOLEMIRUI O TSHWANETSE GO DIRISA DINTLHA TSA BOLAODI TSE DI SIAMENG. DITSHWETSO TSE DINTSI TSA GAGWE DI THEETSWE MO KITSONG E E SENG TENG FELA. KA GO KWALA ATHIKELE E RE TLHALOSA SERALA SA DIPALO SA AGRICLOUD SE SE TLA TSHEGETSANG BALEMIRUI BA BA DIRISANG KGAOLO YA NAGA E NNYE KA DITSHWETSO TSA LETSATSISILE LETSATSISILE.

*Nico Kroese, Molaodi:
Dipatlisiso le Tlhabololo, Lefapha la
Bosa la Aforika Borwa. Romela emelle
go Nico.Kroese@weathersa.co.za*

Balemirui mo lefatsheng lotlhe ka bophara ba tlhoka go oketsa bokana ba kumo e ba e umang mo kgaolong ya naga e ba e dirisang ka gore palo ya batho mo lefatsheng e ntse e oketsega go feta dibilione tse di ka nnang 9 ka ngwaga wa 2040. Balemirui botlhe, ka naga e nnye kgotsa

MAFOKO A GA...

Liana Stroebel

GO BALEMIRUI BA BANTSI MO DIKGA-OLONG TSA GO UMA MMIDI JAAKA KWAZULU-NATAL, MPUMALANGA LE BOKONEBOPHRIMA, SETLHA SA 2019 GA SE A NNA SE SE BONOLO KA NTLHA YA PULA E E NELENG MORAGO GA NAKO. DIJWALWA TSE DINGWE DI NE DI KGONA GO SIAMA SENTLE MME TSE DINGWE GA DI A KGONA GO TSWELELA GO MELA.

Ka setlha se se tshwanang le se, go botlhokwa gore balemirui ba simolole go akanya go fokotsa bokana ba diphatsa ka nako e e tlang ya bokamoso. Balemirui ba banstani ba fetola mokgwa wa go baakanya mmu go mokgwa wa go se leme fa go kgonengwa go somarela metsi a a mom mung, mme ba bangwe ba kabakanya ditiragalo tsa bona ka go dirisa mefuta e mengwe ya dijwalwa kgotsa ka go tlhoafatsa kgaolo ya go rua diruiwa ya bona. Charles Darwin o kile a re: 'Ga se e e thata ya mofuta o o rileng e e tsweleng go phela, e bile le e e botlhale go phala tse dingwe. Ke e e kgonang go fetola tiriso go tsamaelana le seemo sa ditiragalo tse di fetogang.'

Fa tiro ya go roba e setse e feditswe, go botlhokwa go balemirui go tswelole ba ntse ba tlhomamisa le go remelela tiro ya go jwala gape mo setheng se sešwa. Go botlhokwa gagolo gore o akanye sešwa ka mekgwa e o e dirisitseng ka setlha se se fetileng. A go na le sengwe se o neng o ka bo o se dirile ka mokgwa o mongwe? Fa go na le molemirui mongwe mo kgaolong ya gago o o kgoneng go bona thobo e e phalang ya gago (ka bokana ba pula e e neleng ka go lekana), o dirile eng ka go farologana le jaaka wena o dirile? Ipotse dipotso tse, ka boammaaruri mme fetola ditiriso tsa gago fa go tlhokegwanng.

Ka kgwedi ya Seetebosigo, gape ke nako ya go ela tlhoko le go netefatsa gore o na le mafulo a a lekaneng go kgona go naya diruiwa tsa gago dijo ka nako yotlhe ya mariga. Leka go se fudise mafulo a gago go feta ka go ka senya go mela gape ga majwang go nnela ruri. Gape, diruiwa tsa botsalano tsa gago le tsona di tlhoka dijo, metsi le tshireletso. Di tlhokomele mme tsona di tlaa tlhokomela wena.

A pula e le nele fa le ntse le ipaakanya go simolola go jwala ka setlha se se latelang. Dira ka maatla, tswelole ka go lebelela ditiragalo tsa gago mme o tlaa uma kumo ya ditiro tsa gago. ■

Tsenya tseo ya bosa...

1 Tsaya kgoro ya AgriCloud.

O ikwadisa jang go amogela kgoro e?

- Eya go Google Play Store
- Batla **AgriCloud**
- Tsaya kgoro ya AgriCloud
- Tswelole ka go dirisa ditaello

Dipalopalo tsa gago (tiriso ya morafe)

Re thuse go tokafatsa kitso/dikitsiso tsa gago ka go re romela tse o di bonang ka bosa mo polaseng ya gago.

O ikwadisa jang go tirego ya AgriCloud USSD

- Tobetsa *134*8383#
- Tobetsa go buisana
- Emele karabo
- Tswelole ka go dirisa ditaello

Mosola wa go bega tse o di bonang

- Ka go oketsa ditebelelo ka bosa go naya koketso ya kitso le dipalopalo tse di botoka.
- Dipalopalo tse di botoka di tokafatsa bolaodi ba polase.
- Tokafatso ya bolaodi ba polase e naya koketso ya kumo le phokotso ya ditokelelo.

2 Mosola wa AgriCloud.

1. Kgoro ya AgriCloud e supa kitso ya maemo a bosa a jaanong e le segakolodi go bonwa ke balemirui.
2. Dikgakolodi di supa lefelo le le rileng (polase e e rileng).
3. Dikgakolodi di ntšhwafatswa ka letsatsi le letsatsi.
4. Dikgakolodi di teng ka dipuo totlhe tsa semmuso tse somenngwe tsa Aforikaborwa.
5. Kitso e e fiwang ke AgriCloud ke:
 - Kitso ya nnete e e tshwanetseng.
 - Ka nako e e rileng.
 - Ka lefelo le le rileng.
 - Go dirisiwa ka tshwanno.
6. Kgoro ya AgriCloud ya go sutiwa ga e duelwe.

Ka go dirisa tseo ya AgriCloud balemirui ba kgona go oketsa bokana ba thobo ya bona mme jalo le bokana ba poelo e ba e bonang.

ka e kgolo, ba tlhoka go oketsa bokana ba kumo e ba e umang go naya batho ba, ba ba ntseng ba nna mo metseng, dijo. Ka gore ba ntse ba tlhaselwa ke dikgwetlho le diphatsa mabapi le phethogo ya tlelaemete jaaka komelelo le merwalela, maemo a marekiso a a sa supeng tshegetso ga go neele tshegetso go tswela go dirisa balemirui go kgona go phela.

Bothlokwa ba metsi, kgono ya go nna le naga (mo Aforikaborwa) le go kgona go dirisa kitso e e tshepegang ke dintlha tse dingwe fela tse di tlang mathata. Balemirui botlho mo Aforikaborwa, ba ba dirisang naga e nnye kgotsa e kgolo, ba tlhoka kitso e e tshepegang ka dintlha tsa tse di itseweng, maemo a bosa le jaaka a ka fetoga go kgona go oketsa kgono ya bona go oketsa bokana ba kumo e ba ka e umang le go oketsa bokana ba poelo e ba ka e bonang go phedisa malapa a bona.

Dikitso mabapi le bosa di teng go tswa mo go go lebelela, mafelo a a itirisang a go ela tlhoko maemo a bosa, mafelo a a dirisang marang a bosa, difofalefau le dipolelopele ka maemo a bosa. Le gale, dikitsiso tse gantsi ga di kgonwe go bonwa kgotsa ga di kgonwe go tlhalogangwa ke badirisi ba balemirui mme tota le balemirui. Go felela, ka ngwaga le ngwaga, go balemirui ba dimilionemilione, go uma ga tlhaka go lekanyeditswe ka ntlha ya go se kgone go bona le go buisa dikitsiso tse di leng bothlokwa mabapi le maemo a bosa le dikgakololo tsa bagakolodi.

LENANEO LA PULA AFORIKENG

Go kgona go buisa ntlha e, batshwaraganedi ba Aforikaborwa (*Agricultural Research Council: Soil Climate and Water (SCW)*) le *South African Weather Service (SAWS)* ba dirisana mmogo le batshwaraganedi ba Maholanderere mo lenaneong le le bitswang "Pula Aforikeng" (R4A). Lenaneo la R4A le na le kelotlhoko e e tseneletseng ya balemirui mme le solofela go remelela ditiro tse di rileng mo kgolong ya balemirui ka ditiro go:

- **Balemirui:** Balemirui ba ba dirisang dikgaolo tsa naga tse dinnye (SSF), balemirui ba ba rekisang le dithulaganyo tsa balemirui.
- **Batlamedi ba ditiro go balemirui:** Kgwebo-Bolemirui (Agri-Business), mafapha a balemirui a dikgaolo, dithulaganyo tsa tirisano, diNGO, j.j.
- **Batokafatsi ba Dithekeniki tsa Bolemiorui:** Batokafatsi ba tirisano ya IT.

TSEO YA AGRICLOUD

Go tsaya tekenoloji e ntšhwa ke mokgwa o le mongwe o molemirui a ka kgonang go oketsa bokana ba kumo le poelo mme ka tlwaelo madiredi a, a tla ka tlhotlha e e kwa godimo. Kgato e e latelang ke go fetolela kitso ka bosa mo magakoloding ka bosa a a theetsweng mo balemirui. AgriCloud ke tsamaiso ya legakolodi ka bosa e e theetsweng mo balemirui e e oketsang dikitsiso ka bosa le tlelaemete ka dikitsiso tsa balemirui le kitso ya mo gae mme e tlhama dipolelopele le ditlhagiso ka nakonnete.

Kgoro ya AgriCloud ke bodiredi ba ga kgwebo e e thusang Kgwebo-Bolemirui, dithulaganyo tsa tirisano le balemirui go dira gore balemirui ba go itse sentle ba tseye ditshwetso ka bolaodi ba polase ka kitsotota go kgona go:

- Oketsa boleng ba ditokelelo tsa polase.
- Fokotsa diphatsa ka phethogo ya bosa le tlelaemete.
- Oketsa bokana ba dijo tse o di umang ka mokgwa o o ka tsweleng. Ikopantshe le ARC, SAWS kgotsa etela lefelo tirisano la R4A go bona kitso gape ka dintlha tse di fa godimo.

Kgoro ya AgriCloud e rata go dirwa ke balemirui ba ba dirisang naga e nnye (SSF'S). Ditiriso tse tharo tse di latelang di supiwaga go tshegetsa go jwalwa ga tlhaka mo masimong a a sa nosetsweng:

- Dikgakologo mabapi le go jwala.
- Go gasetsa dibolayamefero.
- Go gasetsa dibolayadisenyi.

Go balemirui ba ba dirisang naga e nnye dikgakologo tse ga di duelweng mme o ka e tsaya ka go dirisa kgoro ya sefounobothale mo go Google Play Store go difouno tsa diandroide kgotsa ka go dirisa tirelo ya melatsa ka dikwalo (USSD/SMS). Kgoro e e lekalekilwe magare ga diSSF tse di farologaneng le badiri ba go tswelaetsa tirego mo dikgaolong tsa di farologaneng. Dikgakelo tsa badirisi ka bophara di ne di tlhomamisa ka nako ya go dirisa diteko tsa tiro e.

BOKHUTLO

Go na le dintlha tse dintsi tsa go swetsa ka bolaodi tse molemirui a tshwanetseng go di nagana go buisa diphatsa tse di ka mo welang. Bolaodi ba diphatsa, ntswa go le jalo gore go na le thuso le didirisiwa, ga di kgone go emisetša kgono ya go laola e e bonweng ka kitso, maitemogelo, bokgoni, tlhaloganyo le bothale. Kgoror ya AgriCloud ke sediriswa se se ka tshegetsang e bile se ka supa tsela go tsaya tshwetso ka tlhaloganyo. Go bona kitso gape, etela www.rain4africa.org. ■

KGOROR YA AGRICLOUD

AgriCloud ke kgoro e e sa duelweng ya difouno tsa diandroide, e e tseiwang mo Google Play Store. E naya tsupetsotsela go balemirui ka dintlha tse di rileng jaaka tlhopho ya nako ya go jwala fa go jwala mmidi mo masimong a a sa nosetsweng mo lefelong le polase ya gago e leng teng. Kitso e e theetswe mo bokana ba pula e e amogetsweng ka matsatsi a a leng lesome pele ga nako e mabapi le dipolelopele ka pula e e ka nang ka matsatsi a le lesome a a latelang.

Gape e naya dikgakololo mabapi le maemo a bosa fa go gasetswa dibolayamefero le dibolayadisenyi ka matsatsi a le mararo a a latelang. Badirisi ba ditsweletso, diNGO le ba bangwe ba ba dirang mabapi le balemirui ba ka tsaya kgoro mme ba kwadisa palo e e rileng ya balemirui go ba tshegetsa go bona kitso e. Kito e e tshwanang gape e teng go badirisi go difounobothale go ya ka tirisano ya USSD (*134*8383#).

Nka solofela eng ka **Moemedi** wa **bookamedi** wa me?

PHUTHEGOKGOLO YA BOŠENG YA GRAIN SA E E NENG E TSHWERWE KA TSHIMOLOGO YA KGWEDI YA MOPITLWE, E BONE TLHOPHO LE TLHOPHOGAPE YA PALO E E RILENG YA BAEMEDI BA BALEMIRUI GO BA EMELA MO BOOKAMEDING BA GRAIN SA. POTSO KE GORE, BATHO BA BA DIRA ENG MME RONA, RE LE MALOKO FELA A A DUELANG BOLOKO, RE KA SOLOFELA ENG KA BONA.

Jenny Mathews, Mokwadi wa Pula lmvula. Romela e meile go jenjonmat@gmail.com

GRAIN SA KE SETHEO SA GO UMA TLHAKA

Go botlhokwa go tshloganya gore Grain SA ke setheo se se rulagantsweng ke balemirui go tswelatsa dikgatlhego tsa balemirui. Balemirui ba tshwanetse go naya kelotlhoko ya bona yotlhe go tsamaiso ya ditiragalo tsa bona tsa balemirui mme le fa go ntse jalo, go na le ditiragalo tse dintsi tse di farologaneng mo kgaolong ya balemirui ka bophara tse di tlhokang kelotlhoko ya baitseanape. Setlhophu se se etelelwang pele ke moeteledipele wa setheo (CEO), Rre Jannie de Villiers, se rulagantswe go lekeletsa tikologo ya sepolotiki, boitsholelo le maemolefatshe mo gae le mo lefatsheng ka bophara mme le go sekaseka jaaka ditlhabololo tse dintšhwa di rotloetsang lekala la balemirui le la bolemi ka kelelelo.

Baitseanape ba ba dirisiwang ke Grain SA, ba dirsana mmogo gago e bile ba tlhokomela ka go sekasekane diphethogo le ditiragalo tse dintšhwa mo kgaolong ya ditiragalo tsa balemirui mme be fetisa kitso e go dikomiti tse di farologaneng. Baemedi ba balemirui ba sekaseka kitso e ka go tsenelela mme ba e fetetsa go balemirui ka go tlhokomela mosola go balemirui pele ka go ba naya kgakololo e le balaodi ka ntlha ya gore ba ka araba le go akgela jang mabapi le dintlha tse. Go le sekao, fa dikgang mabapi le tlhaselo ya Dibokwana e simolola go utlwega, dipatlisiso tsa rona di ne di simolotse go supa mosola wa tsona fa di dirisiwa go supa tsela ya tshenyego e e neng e tlišetswa ke dibokwana tse. Gape ba lemogile ka bonako e bile ba itsese balemirui mabapi le ditiriso tse di leng botlhokwa go laola disenyi tse mo masimong a rona.

DIKGAOLO TSA GO ELWA TLHOKO

Setlhophu se farologane mme se na le dikgaolo tsa go elwa tlhoko tse di farologaneng. Dikao tse dingwe ke:

- Kgaolo ya Dipatlisiso le Tlhabololo e e lekeletsang tokafatso ya dijwalwa jaaka tlhabololo ya mefuta e mentšhwa, tshireletso ya dijwalwa, jaaka go tlhokomela disenyi le malwetse. Gape ba ela tlhoko Bolemirusi ba Tshomarelo bo bo tswelatsang tshireletso ya mebu, go fokotsa ga go lema mme gape le go tlhokomela ditiragalo tsa mo tlhagong jaaka go nna teng ga metsi. Gape, go elwa tlhoko melao le melawana gore Dikgato, Melao le Ditsamaiso tse di nnang le seabe go baumi ba tlhaka di romelwe fa di dumelwa.
- Kgaolo ya Boitsholelo e ela tlhoko ditiragalo tse di farologaneng mo kgaolong ya balemirui tse di nnang le seabe go boitsholo ba go uma ga tlhaka, go tloga mo phethogong ya tlhotlha ya tse di leng botlhokwa le ditokelelo, tlhotlha ya thomeloteng, dipuisano tsa maemo a polelo mo tlhotlhweng ya mafura, pego ya bokana ba thobo le diteko tsa go supa bokana ba thobo, phethogo ya tlelaemetse le melaotsamaiso ya tlhabololo, jalo le jalo.
- Tlhabololo ya Balemirusi e supile Phuthegokgolo go neela kitso go tiragalo ya kagoseša ya naga ka go neela dikgwebo tse di ka tswelatang tsa balemirui mme le go oketsa maemo a pabalesegodijo ya mo gae.

- Go ngoka mo kgaolong ya balemirusi le dipolotiki ke maikarabelo a boeteledipele ba setheo.
- Kgaolo ya Thekiso le Dipuisano e na le maikarabelo a go rulaganya ditirisano le balemirusi le banaleseabe ba bangwe mo lekaleng la balemirusi.

Nankolo ena ga e a fela mme bogolo ke kgaolonyana ya ditiragalo le ditiro tse dintsi tse di filweng setlhophu sa balaodi sa Grain SA.

BALEMIRUI BA RULAGANTSWE JANG?

- Maloko, e le balemirusi, ba tlhophu baemedi go bae mela mo kgaolong e nngwe le e nngwe.
- Baemedi, e le balemirusi, ba tsena Phuthegokgolo ya Grain SA ya balemirusi.
- Baemedi ba Phuthegokgolo ba tlhophu Bookamedi, bo bo bidiwang mo magareng '*Hoofbestuur*'.
- Phuthegokgolo gape e tlhophu ba ba tlhomiwang e le Modulasetilo le Baemela ba le babedi. Ela tlhoko: Phuthegokgolo ya 2019 e tlhophile Jaco Minnaar go nna Modulasetilo mme le Derek Mathews le Ramodisa Monaisa go nna Baemela.
- Bookamedi jaanong ba tlhophu Komiti ya Bookamedi – e le Modulasetilo, Baemela ba le babedi le maloko a mangwe le nne.
- Komiti ya Bookamedi, e e bidiwang mo magareng e le '*Dagbestuur*', e dira tiro ya go laola le go tlhokomela ditiragalo tse di diregang ka letsatsi le letsatsi, go swetsa ka dintlha tsa madi le poloko mme le kgono ya badiredi e le ditiro tse dingwe fela.
- Bookamedi gape bo naya maloko ditiro tsa go nna batlhokomedi mo Ditlhophu tsa Ditiro, tse di tshwanang ka ditlhophu tsa balemirusi ba ba dirang e le maloko a Bookamedi le maloko a balaodi. Kelotlhoko ya bona ke dikgaolo tse di farologaneng tse di kgatlang, jaaka sengwe se sengwe le se sengwe se se nang Setlhophu sa Tiro sa Baitseanape se se elang tlhoko tse di leng botlhokwa tsa kumo mabapi le tikologo ya thekiso, phethogo ya tlhotlha, botlhokwa ba melao mme le botlhokwa ba dipatlisiso mabapi le sejwalwa se se rileng. Setlhophu sa Tiro sa Borulaganyi se ela tlhoko mateng a makasini ya SA Grain mme Setlhophu sa Tiro sa Tlhabololo se ela tlhoko ditiro tsa balaodi ba Tlhabololo ya Balemirusi, jalo le jalo.

BOEMEDI

Goreng go le botlhokwa gore o romele balemirusi ba ba leng matlhatlhatlaga ba ba kgonang go buisana go go emela kwa Phuthegokgolo?

Go ya ka molaomotho wa thulaganyo, Phuthegokgolo e e rulagantsweng ka baemedi, k.g.r. balemirusi ba ba tsenang kopano ya Phuthegokgolo ya Grain SA **ke bolaodikgolo bo bo kwa godimo ba thulaganyo**. Fa Phuthegokgolo e tsaya tshwetso ka sengwe, selepe se remile, kge! Ke go re go nna molaotsamaiso wa thulaganyo mme go

tlaa tsewa e le taelo ya sethlopha sa bolaodi. Ka jalo go bothokwa gore o tlhomamisa sentle gore o batlang.

Ka go nna sethlopha sa balemirui, o tshwanetse go batla lentswe le le lengwe go BOLELA MOEMEDI WA GAGO gore o batla gore ba bua ka eng. Ke mosele wa gago wa go buisana go tsaya dikgang, matshwenyego, dikgwetlho le megopolo ya dikgaolo go serala sa puisano kwa Phuthegokgolo.

- Moemedi wa gago o tshwanetse go ya Phuthegokgolo go EMELA kgaolo ya gago mme batho bao ba tshwanetse go ipaakanya go go emela nokeng fa ba bua se o tlhokang go se bolela. Gape, ba tshwanetse go ipaakanya go tlhophela leloko le le lengwe fela go nna mookamedi wa kgaolo mo Leloko la Bookamedi mo thulaganyong ya Bookamedi e bile o tshwanetse go dumela go dira dingwaga tse di ka nnang tse pedi, e le kgaolo ya tiro e le nngwe.
- Moemedi wa Bookamedi wa gago o tshwanetse go dumela go BUISANA – NTLHENG TSE PEDI!
- Maloko a Bookamedi a tshwanetse go bua melaetsa ya balemirui mo Bookamedi mme ba tshwanetse go boela mo dikgaolong tsa bona go tlhoma tshekatsheko ya dikarabo le ditshwetso kgotsa dikgang le ditlhabololo tsa tse dintshwa le balemirui ba a a emelang. O tshwanetse go SOLOFELA DIKARABO. Mme o tshwanetse go netefatsa gore moemedi wa Bookamedi wa gago o tlhola a ikopantsa le dikgang tsa gago mme o di bua e le moemedi wa gago.
- Fa o ITSHEPHA gore Moemedi wa Bookamedi wa gago o go emetse tota, o tlaa itse gore dikgang tsa gago di tlaa buisanwa kgotsa di tlaa tlotlwa mo kगतong eo. Jaaka go solofelwa, motlotlo mongwe le mongwe ga o felele ka go bona dikarabo tse di tlhokiwang ka gore go na le dintlha tse dintsi tse di tlotliwang mo kगतong e, le gale, fa moemedi wa gago a SA BUE DIKGANG TSA GAGO GAGOTLHE o tlaa kgona jang go itsise thulaganyo gore di teng?
- Go dira o le Moemedi wa Bookamedi wa Grain SA ka nnete ke go tlotlegwa, mme go tliša maikarabelo. Maloko ga a duelwe (kwa ntle ga neo ya go duela thwalo le go reka dijo ka letsatsi). Ke tiro ya BOITHAOPHO mo molemirui a DIRELA morafe wa balemirui mme o ema a le MMAMPODI mo maemong a balemirui ba bangwe.

BOKHUTLO

Kwa bofelong, go botoka go molemirui mongwe le mongwe go tlhola a beile monwana mo kopong ya pelo, go sala a ikopantsa le baemedi le go botsa dipotso. Netefatsa gore o a emelwa mo kगतong ya godimo ya thulaganyo. Romela di-neelo tsa gago kwa godimo kwa ntle ga gore di kana kang. Sethlopha se na le kgono mme se batla go tshegetsa balemirui ka mathata, tota le mo kगतong ya mongwe-go-mongwe. Fa o sa bue, ga ba kgone go itse gore o na le dikgwetlho dife go kgona go go thusa. Se lebele gore bagolo ba re: "Ngwana o sa le leng o swela tharing". ■

Phuthegokgolo ya 2019 e ne e tshwerwe ka 6 le 7 Mopitlwe 2019 kwa NAMPO Park.

Go laola mefero jaanong go tlaa rotloetsa togamaano a gago a ngwaga o o latelang

GO LAOLA MEFERO KE TIRO E E BOTLHOKWA GAGOLO FA O BATLA GO UMA TLHAKA LE MAFULO. MEFERO E KA BAKA TATLHEGO E KGOLO YA KUMO YA TLHAKA LE DIJWALWA TSA OLI MME LE TSA MAFULO KA NGWAGA LE NGWAGA FA E SA LAOLWE KA TSHWANNO. KA O LE MOLEMIRUI O TSHWANETSE GO ITSE MAEMO A GO NNA TENG GA MEFERO MO TSHIMONG LE MO KAMPENG E NNGWE LE E NNGWE MO POLASENG YA GAGO. KITSO KE MAATLA.

Bolaodi ba mefero ka tshwanno ba ikanya ka dintlha tse di riling. Go botlhokwa go dirisa ditaello jaaka di supywa fa o dirisa sebolayamefero se sengwe le se sengwe se o batlang go se dirisisa. Go dirisa kgaolo e le nngwe fela kgotsa go oketsa bokana bo bo supiwang go ka tlhagisa mefero e e kgonang go fenywa dibolayamefero mo polaseng ya gago. Fa go ka direga, go ka baka molemirui go dirisa mekgwa e e makatsang go tlosa mefero ya mefuta e e fenyang dibolayamefero mo polaseng ya gagwe.

TIRISO YA DIBOLAYAMEFERO

Fa go gasetswa sebolayamefero mo tshimong go tlhoka tiriso ya metsi a a lekaneng jaaka go supywa. Fa o dirisa sebolayamefero mme wa fokotsa bokana ba metsi a o tshwanetseng go a dirisa, o ka se kgone go bona bokana bo bo tlhokiwang go tlosa disenyi tse. Fa metsi a le mantsi go feta jaaka go supywa sebolayamefero se tlaa elela mo dimeleng mme sa se kgomarele go dira tiro e se tshwanetseng go e dira. Boleng ba metsi le bona bo ka nna le seabe go kgonisa sebolayamefero se se dirisiwang. Fa go gasetswa tlhakatlhakanyo, netefatsa gore mofuta o o o dirisang o kgona go tlhakatlhakangwa, ka gore fa go sa nna jalo o ka bona tshenyego e kgolo go dijwalwa le mafulo mo polaseng ya gago. Gape netefatsa gore fa o gasetswa dibolayamefero di dirisiwe ka nako ya go mela ya dimela jaaka go supywa.

Molemirui o tshwanetse go lemoga gore nako ya go kgaoganya ya dibolayamefero ga e tshwane mme le gore nako e ya go kgaoganya e ka nna khutswane kgotsa e ka nna nako e telele go tsamaelana le maemo a tlelaemete le diphedi mo mmung. Dibolayamefero tsa mefuta e mengwe di ka nna le ditlamorago tse di senyang diphedi mo mmung, ka go thibela go phela ga diphedinyana tse di leng mo mmung. Goreng go le botlhokwa go itse bokana ba nako e e tseiwang go kgaoganya ya dibolayamefero tse? Fa o jwala dijwalwa tse di se nang kgono ya go kgona dibolayamefero tsa mefuta e o e dirisitseng ngwaga o, go ka baka tshenyego e kgolo mabapi le go simolola go tlhoga mme gape le palo ya dimela mo tshimong. Fa o latlhegelwa ke dimela tse dintsi mme di se palo e e tlhokiwang, go bula kgoro go mefero go di fenywa.

Le fa o utlweletse melao ya go jwala dijwalwa morago ga go dirisa mofuta mongwe wa sebolayamefero se se riling, tlelaemete e ka sala e baka ditlamorago ka setlha se se latelang. Go ka diragala botoka fela fa sebolayamefero se gasetswa mo ngwageng mo go neng go le komelelo mme disalela tsotlhe tsa sebolayamefero tsa se kgaoganye ka tshwanno. Go diragetsewe gape le gape mo dingwageng tse pedi go ya go tse tharo tse mo go neng go le komelelo kwa Kapabophirima. Jalo go botlhokwa tota go buisa ditshupetso ka kelotlhoko le go itse botelele ba dinako tse tsa go kgaoganya ka gore mefuta e mengwe ya dibolayamefero e tlhoka botelele ba nako bo bo riling, mme gape le bokana ba metsi bo bo riling go kgona go kgaoganya.

THEFOSANO YA DIJWALWA

Go ganala mefero go kgona go fenywa dibolayamefero, go botlhokwa go dirisa thefosano ya dijwalwa le mokgwa o o riling wa tiroso ya dibolaya-

Dr Johann Strauss, Mmatlisisitota, Lefapha la Boemirui la Kapabophirima. Romela emele go johannst@elsenburg.com

mefero (ka go dirisa mefuta e e farologaneng). Ka tshwanno o tshwanetse go refosanya dijwalwa tsa matlhare a a bophara le dijwalwa tsa mefuta ya tlhaka le majwang go tokafatsa bolaodi ba mefuta e mengwe ya dibolayamefero. Leano ke go laola mefuta ya mefero ya majwang mo go jwalwang dijwalwa tsa matlhare a a bophara gore go nne phokotsego ya kgatelelo ya mefero ka go e fokotsa kgotsa ka go e tlosa gagotlhe gore go se nne kgatelelo mo dijwalweng tsa mofuta wa majwang ka setlha se se tlhagang. Fela jalo ka go fetoga fa go gasetswa mefero ya mefuta ya matlhare a a bophara mo dijwalweng tsa mefuta ya tlhaka le majwang.

Laola mefero pele e gasa peo.

Fa o iphitlhela mo maamong a mo go laola ga mefero go neng go sa kgonegwe jaaka o ne o solofela, go ka nna botlhokwa go nagana gape ka maano a gago a go gasetswa ka setlha se se latelang. A re re o jwetse korong ka 2018 mme wa nna le mathata a go laola mefero ya matlhare a a bophara ka setlha sele, mme wa oketsa bokana ba peo ya mefero e mo lekiding, mme wa nagana go jwala gape dijwalwa tsa matlhare a a bophara ka 2019 go ka nna botoka go fetola maano a gago.

Bogolo jwala mofuta o mongwe wa tlhaka gape go nna le setlha se sengwe gape sa go leka go tlosa mefero ya matlhare a a bophara. Ga se tshwanno, mme ka nakotelele go mosola go fokotsa bokana ba peo ya mefero mo lekiding. Jalo o ka swetsa go jwala korong gape

(mme go laelwa fela fa o tshwere mathata gape ka mefero ya mofuta wa majwang) kgotsa o ka jwala habore go jesa diruiwa go kgona go laola mefero ya matlhare a a bophara mme fa gongwe le ya mefuta ya majwang fa e ka nna teng. Ka go kgaola habore go jesa diruiwa o tlaa bo o thibela mefero ya matlhare a a bophara le ya mefuta ya majwang go ntsha peo. Fa go kgonegwa o ka boela go dirisa thefosano ya dijwalwa gape jaaka o neng o batla.

Go ntse fela jalo ka dijwalwa tsa matlhare a a bophara mo o nang mathata a go laola mefero ya mefuta ya majwang. A re re o jwala kanola mme bolaodi ba mefuta ya majwang bo ne bo sa kgonegwe, bogolo jwala dijwalwa tsa matlhare a a bophara gape, jaaka dilupine kgotsa dierekisi, go kgona go leka gape go laola mefero pele o boela morago ka go dirisa thefosano ya dijwalwa jaaka o neng o batla. Gape o na le kgetho ya go

jwala dijwalwa tsa go jesa diruiwa kgotsa o ka tlhakatlhakanya mefuta ya dijwalwa tsa go jesa diruiwa mme wa tlogela mefero go simolola go mela e bile wa di kgaola mme wa di ngata pele ga mefero e kgona go ntsha peo.

Go botlhokwa go laola mefero ka setlha se go sa jwalwe. Mefero e dirisa metsi a a ka bong a dirisitswe go bolokiwa mo mmung mme a dirisiwe ka setlha se se latelang. Jalo, fa o jwala dimela mo dikgaolong tsa go na ga pula ka mariga, laola mefero ya selemo mme le ka go retolola fa o jwala dimela mo dikgaolong tse pula e nang ka selemo.

Gakologelwa botlhokwa ba go leka go fokotsa palo ya peo ya mefero go gana kgaiano le dijwalwa tsa gago. Buisa ditshupetso tsa tiriso ya dibolayamefero tse wena o ratang go di dirisa mme o loge maano a go jwala dimela le go dirisa dibolayamefero ka go dirisa thefosano ya dijwalwa mo polaseng ya gago mabapi le mogakolodi wa gago. ■

Mefero e tlhoka go laolwa ka kgato ya ntlha.

Successful people do what unsuccessful people are not willing to do. Don't wish it were easier; wish you were better.

~ JIM ROHN

GO RULAGANYA KHUMO, go tlhoka madi

RE KA BOTSA POTSO 'GORENG ATHIKELE KA KHUMO?' E TSAMAELANA JANG LE BOLAODI BA BOLEMIRUI? POTSO E E KA BOTSWANG, EE, MME E KA ARABIWA KA POTSO E E KA BUSETSWANG E LE 'GORENG O DIRISA BOLEMIRUI'?

Marius Greyling, Mokwadi wa Pula Imvula. Romela emeile go mariusg@mcgacc.co.za

Khumo, ka tlhaloso ya thanodi, e ka tlhaloswa e le bontsi jwa se se bothlokwa jaaka madi le dilwana kgotsa e ka nna maemo o go huma. Go huma kgotsa go nna mohuni ke go nna le madi a mantsi, metswedi e mentsi, mme tota le thoto e kgolo. Motho yo o humileng kgotsa mohumi jalo ke motho yo o nang naga e kgolo kgotsa/le thoto e kgolo, dikgwebo, madi a mantsi a a bolokilweng, dipeeelo, jalo le jalo. Go supa bokana ba dilwana tsotlhe tse tlhohlwa ya tsone e supiwa ka go dirisa tlhohlwa-ka- R kgotsa ka tlhohlwa ya bokana ba madi.

A re boele go potso ya ntlha ya goreng o dirisa bolemirui? Nnete, ke go bona madi. O ka kgona go bona madi fela fa o direla motho yo mongwe go bona tuelo kgotsa fa o itirela mme o ituela. Go kgatla go itse gore batho ba ba humileng ba segompieno ke digwaba. Ka mafoko a mangwe, ba laola kgwebo/dikgwebo tse di leng tsa bona. Jalo, re boela morago mo setlamong sa rona sa ntlha, go rulaganya madi ka go dirisa kgwebo ya gago o tlhoka go supa poelo ya madi e e ka bolokiwang go kgona rulaganya thoto le go reka dilwana. Fa go se nnete o ka se nne motho yo o humileng. Legale, re itse botlhe go bona poelo ka go dirisa bolemirui ga go bonolo ka ntlha ya diphatsa tse di leng teng ka dinako tsotlhe.

Mo diathikeleng tse dingwe le tse dingwe tsa pele re ne re tlhola re supa mekgwa le dikgono tse di ka dirisiwang go tshegetsatshegetsa kgono ya go bona poelo. Pharologantsha, oketsa maemo a kumo ya gago, nolofatsa thekiso ya kumo le mokgwa wa go uma wa gago, e le dintlha tse dingwe fela tse re di tlhalositseng. Gantsi go ne go gatelela bothekeniki go feta, mme jalo a re lebelele dikumako tse dingwe ka tebelelo ya botho go tshegetsatshegetsa ditiragalo tsa gago tsa go rulaganya poelo mme jalo go go kgonisa go rulaganya khumo.

LEKA GO IKOBA JAAKA O KA KGONA

Utlwana le molao le melwana le diitshupetso tsa molao mo lefatsheng la gago. Ka go dira jalo go tlaa fokotsa bokana ba matshwenyego le mathata a o ka a bonang. Go golola maatla a a tlhomameng le nako go remelela kgono ya go tlhama madi ya kgwebo ya gago. A terekere ya gago e na le laesense jaaka go tlhokiwa kgotsa o sala o tshwengwa ke ntlha e? Ka go se ikobe go ka sala go go jela madi go feta.

Gakologelwa, ga o dirise bolemirui ka tlaalo. Fa gongwe se o se dirang kgotsa se o sa se direng mo polaseng ya gago go ka nna le seabe go madirelo ka bophara. Tlhagogo ya bolwetse ba molomo le tlhako bo bo bonweng e lebelega e bakilwe ke mongwe yo a neng a suta diruiwa ka go se ele tlhoko. Tlhagogo ya bolwetse ba liseteriosese ka ngogola e simolotse mo bodirelong o o neng o o sa phepafatswe ka tshwanno mme ga tlišetsa madubedube go barui ba dikolobe. Tlhagogo ya bolwetse ba letshoroma la letshwago la kgophu ka 2010 ga e labalwe. Dinku di ne di sa tlhabelwe ka tshwanno mme ga baka mathata a a makaditseng go barui ba dinku.

Go ikoba ke go baka maikarabelo. Go tlama boitaolo mme go ka go somarela madi a mantsi.

NNA MOTHO YO O UMANG

Nna motho yo o umang ka go loga maano pele ga nako le go tswela pele ka go ela tlhoko mathata pele a tlhaga. Ka tlwaelo ga re tlhoke re le motho yo o umang jaaka re tshwanetse. Jaana, ga re dire sentle mme re senya nako fa re ntse re itse gore 'nako ke madi'. Loga maano go nna le mekgwa e o ka e dirisang fa tse o di dirang ka tlwaelo di fosa, jaaka fa puisano e sa tswela sentle kgotsa fa

motlakase o tingwa. Dirisa malatla le dimodeme tse di tshwarwang fa thoko go tshegetsatshegetsa ditiragalo le go di tswela fa dilo di senyega.

DIRISA LOBAKA LA PHOKOTSEGO TIRO KA TSHWANNANO

Ka tlwaelo go na le dinako tse go se nang ditiro tse dintsi tse di tshwanetseng go dirwa mo polaseng. Dirisa dinako tse go tlhola le go baakanya didiriswa jaaka go tlhokegwa. Go tlaa thusa go thibela go robega ga didiriswa ka nako e di tlhokiwang go dira ka tshwanno. Le itse botlhe gore go dikgoreletsatshegetsa jang fa sediriswa sa go roba se robega kgotsa fa sa go jwala se sa dire ka tshwanno ka nako ya go jwala. Ka dinako tse dintsi, go senyega kgotsa go robega ga sediriswa go ka bo go thibetswe fa go dirisitswe nako ya go tlhola le go baakanya pele ga nako ya fa se dirisiwa. Go siamisa pele ga nako ya go tlhokiwa gape go tswela nako e sediriswa se ka dirisiwa pele se fela mme go boloka madi jaaka nako ya go se dirisa e tswela.

SALA O TSOGA SENTLE

Ka go ikhutsa, ka go nna o itshidila le ka go tlhola o ja dijo tse di go tshwanetseng o sala o tsoga sentle. Go tsoga sentle go tshegetsatshegetsa go akanya ka tshwanno, go nna le maatla, lobelo le bonatla.

NNA LE BOKGONI MME DIRISA TLHALOGANYO YA GAGO

Go tsaya matsapa go nna le bokgoni gape go a duela mme bothlokwa ba tlhaloganyo kgotsa go se dirise tlhaloganyo ke sekgoreletsatshegetsa go kgwebo ya gago. Remelela ntlha ya go dirisa metswako e e ka dirisiwang go tlosa mathata. Se tshabe go rerisana le badiredi ba gago mabapi le metswako e e ka dirisiwang go tlosa mathata.

RULAGANAYA BOTSALANO BO BO TLHOMAMISANG

Go rulaganya botsalano bo bo tlhomamisang le botlhe ba ba ikopantsang le kgwebo ya gago go bothlokwa – e le ba legae, badiredi, barekisetse, bareki le bathokomedi. Botsalano bo bo tlhomamisang bo tlaa fokotsa kgatelelo mme bo tlaa tswela go uma. Nna motho yo o reetsang sentle ka go rulaganya nako ya go reetsa se batho ba bangwe ba se buang.

Ka go rulaganya botsalano bo bo tlhomamisang o aga maemo a a potokwe mo methoeng wa boammaaruri le maikarabelo. Fa go ntse jalo go tlaa rotloetsa tlhohlwa ya kgwebo ya gago. Batho ba tlaa go tlotla ka ntlha ya go tshephega mme ba tlaa ikana go dirisana le wena go tswela kgwebo ya gago ka go go direla ka tshwanno.

NNA LE TLHALOGANYO E E TSENELETSENG

La bofelo, go nna le tlhaloganyo e e tseneletseng go bothlokwa tota go go thusa go tswela pele ka kgwebo ya gago mme le go se fele pelo. Go laola kgwebo ga go botoka, mme go go naya tuelo e e lekaneng. Go sala go le mosola go rulaganya poelo le bophelo bo o bo batlang.

MOTSWEDI

Kitso e e dirisitsweng mo athikeleng e e tserwe mo athikeleng 'Mekgwa e e bonolo ya go rulaganya khumo' ya Peter O'Halloran – Farmer's Weekly 7 Sedimonthole 2018 ■

Tebelelopele ya marekisetso a mo gae a korong e ntle

ATHIKELE E E LEBELELA KA BOKHUTSWANE NEELO YA KORONG MO LEFATSHENG KA BOPHARA MME LE BOKETE BA YONA MO MAREKISETSONG A MO GAE KA SETLHA SE SENTŠHWA.

Ikageng Maluleke, moitseanape wa tsa boitsholelo yo mmothlana, Grain SA. Romela emelele go Ikageng@grainsa.co.za

MOGOPOLO MO LEFATSHENG KA BOPHARA

Mo lefatsheng ka bophara **neelo ya korong** e fokoditswe, tota gagolo ka ntlha ya ditebelelopele ya phokotso ya bokana ba kumo kwa Kazakhstan le Iraq, mo go tllhamang koketso kwa Argentina le Australia (**Lenaneo la 1**). **Ditlhagelelo tsa thomelontle** tsa kwa United States le Mexico di fokotsegile ka ngwaga ya thekiso ya 2018/2019, mme fela thomelontle kwa EU le Brazil e oketsegile. Tokafatso ya tekatekano ya kgaisano ka thomeloteng ya EU e solofelwa go oketsega jaaka kgaolo e e setseng ya ngwaga ya thekiso e ntse e tswela.

Thomeloteng mo lefatshe ka bophara e ntse e oketsega mo mafatsheng a a rileng jaaka mo Algeria, Morocco le Philippines, mme gape e fokotsegile mo mafatsheng a Bangladesh, Mexico, Venezuela le EU. **Tiriso mo lefatsheng** e fokotsegile, ka bontsi mo lefatsheng la India. **Thoto ya go sala mo lefatsheng ka bophara** ya 2019 e supywa go fokotsega ka 3,9% ka ntlha ya phokotso ya bokana ba thoto mo mafatsheng a Asia mme le maemo a a fokotsegileng kwa lefatsheng la Argentina.

MOGOPOLO MO GAE

Ka go bapisa ngwaga wa thekiso wa 2017/2018, wa 2018/2019 o ntse o o siameng ka dijwalwa tsa mariga, ka go nna le nako ya go tokafala morago ga nako ya komelelo ka ngogola. Ka nako ya go jwala dijwalwa tsa selemo e e simololang, ngwaga wa thekiso ya 2019/2020 e supa go nna e e siameng go dijwalwa tsa mariga mo dikgaolong mo di jwalwang. Maemo a bosha a ne a siame mo dikgweding tse di fetileng ka bokana ba pula e e neleng bo bo fetang ba tlwaelo mo dikgaolong tse dintsi tsa mo pula e nang ka mariga, fa dikgaolo tse dingwe di amogetse pula jaaka go tlwaetswe kgotsa go le komelelo.

1 Thothlwa ya korong ya Afrikaborwa le USA jaaka e gorogang mo Randfontein.

Motswedi: Grain SA, 2019

Fa re lebelela morago, bokana ba tlhamo ya korong bo fokotsegile ka ngwaga wa thekiso wa 2017/2018 (Lenaneo la 1) ka ntlha ya komelelo mo kgaolong ya Kapabophirima, le gale re bone koketso e e siameng ka ngwaga wa thekiso wa 2018/2019 fa bokana ba tlhamo bo ne bo oketsegile ka mo go ka nnang 30%, mme go kopantsha dikgaolo tsa go jwalwa ga ntlha mo kgaolong ya Foreisitata. Ka tiriso ya bokanagare bo bo ka nnang ditono tsa dimilione tse 3 ka ngwaga, Afrikaborwa e nna lefatshe la thomeloteng ka gore go umiwa bokana bo bo sa lekaneng gagolo go dirisiwa mo gae. Ka bogare Afrikaborwa e romelateng ditono ka dimilione tse di ka nnang 1,5 tsa korong ka ngwaga wa thekiso. Le gale, ka ngwaga wa thekiso wa 2017/2018 thomeloteng e oketsegile ka mo go ka nnang 57% mabapi le ditlha tse di fetileng.

Ka re emetse setlha se sentšhwa, mme Afrikaborwa e ntse e le lefatshe la thomeloteng la korong re tshwane-tse go lebelela dintlha tse di rotloetsang tlhothlwa ya korong mo gae. Ga ntlha, **neelo ya korong mo lefatsheng ka bophara**, fa korong e unywa ka bontsi mo lefatsheng, tlhothlwa e ya tlase, mme fa go unywa ka go se lekane topo, tlhothlwa e ya godimo. Ga bobedi, **tlhothlwa ya korong** go tswa mo lefatsheng mo e umilweng, jaaka e bapisiwa le **neelano ya ranta le tolara**, e e rotloetsang tlhothlwa e e dirisiwang fa korong e ka romelwateng (**tlhothlwatekanetso ya thomeloteng**); fa ranta e fokotsega tlhothlwa e a tshagetse mme fa e oketsega tlhothlwa e a fokotsega mme e gatelelwa tlase.

1 Neelo le topo ya korong mo lefatsheng.

	2017/2018		2018/2019	
	Kakanyetso (Dimilione ka ditono)	7 Tlhakole (Dimilione ka ditono)	7 Mopitlwe (Dimilione ka ditono)	
Tlhamo	759,4	728,4	728,3	
Neelo	1 014,0	1 005,7	1 003,6	
Tiriso	737,8	742,6	741,8	
Papadi	176,9	171,8	171,0	
Thoto e e salang	275,3	266,9	264,7	

Motswedi: Amis, 2019, Tlhamo ya dipalopalo jaaka e ntse ka 29 Mopitlwe 2019

2 Maemo an eelo le topo ya korong mo gae.

Neelo le topo	2016/2017	2017/2018	2018/2019* (dikakanyetso)
Tlhamo (ditono)	1 910 000	1 435 000	1 840 000
Tiriso ka bogare ka ngwaga (ditono)	3 196 000	3 236 000	3 234 000
Thoto e e salang (ditono)	341 000	725 000	724 000
Thomeloteng (ditono)	935 000	2 175 000	1 520 000

Motswedi: Grain SA, 2019, Tlhamo ya dipalopalo jaaka e ntse ka 29 Mopitlwe 2019

BOKHUTLO

Marekisetso a lefatshe ka bophara a lebelega a na le neelo e e lekaneng mme go tswa moo, tlhothlwa ya korong mo lefatsheng e ka nna e gatelelwa setlha sotlthe. Fa re lebelela dintlha tse di amang tlhothlwa ya korong mo Afrikaborwa, ka e le lefatshe le le romelang korong teng, go ka supa kgatelelo ya tlhothlwa ya korong mo gae, kwa ntle ga maemo a go uma mo gae, le gale ranta e e ntseng e fokotsega e ka nna mosola go marekisetso a korong. ■

BOTLHOKWA BA GO TLHOTLHE- LETSA BADIREDI BA GAGO

GO A RENG GO TLHOTLHELETSA? GO TLHOTLHELETSA GO KA BONWA E LE SELO MO MOTHONG SE SE MO ROTLOETSANG GO DIRA KA MOKGWA O O RILENG LE FA GO LE KWA NTLA GA TUELO E E MO KGARAMETSANG. KA JALO BOITLHOTLHOLETSO BO KA KOPANTSHWA LE MAIKAELELO A MOTHO. KA TLWAELO MOTHO YO A NANG BOITLHOTLHOLETSO KE MONGWE YO A TSIBOGELANG E LE RURI TOTA MO LEFELONG LA TIRO. GO TLHOTLHELETSWA KE GO DIRISWA KA TSHWANNO LE GO TSHOLWA SENTLE.

A go botlhokwa go nna le badiredi ba ba tlhotlheletsweng? Kgotsa, mesele ke efe ya go nna le badiredi ba ba tlhotlheletsweng? Modiredi yo o tlhotlheletsweng ke modiredi yo a dirang ka tshwanno, ka mafoko a mangwe o dira tiro ka mokgwa o o siameng le mo nakong e e setetsweng go fetsa tiro eo ka go se tlhole a laolwa. Modiredi yo o tlaa tlhokomela didiriswa tse di tlhokiwang mme o tlaa di dirisa ka maikarabelo.

- Tiragatso = Bokgoni (kgona go dira tiro) x Tlhotlheletso (o tlaa leka ka matsapa).
- Bokgoni = Botsipa (ketleetsego) x Thuto x Metswedi (nna le didiriswa tse di tlhokiwang).
- Tlhotlheletso = Keletso (nna le keletso go dira tiro) x Maitlamo (go dira tiro ka tshwanno mo nakong e e rileng).

Ka ntlha ya tiriso ya madi go botlhokwa go rotloetsa badiredi. O tlaa nagana tirisodipalo e e reng Poelo/Tatlhego = Letseno - Ditshenyegelo, e re ntseng re e dirisa mo diathikeleng tsa rona. Ka ntlha ya koketso ya tlhotlha ya dilo e e ntseng e oketsega e dikgwebo tsa rona tsa bolemirui di iphitlhelang mo go yona, bolaodi ba letseno le ditshenyegelo bo bo siameng bo ntse bo tswela go nna botlhokwa tota. Badiredi ba ba tlhotlheletsweng ba tlaa tshetsetsa ka go nna le maikarabelo le go dira tiro ka bokgoni.

TLHOTLHELETSA BADIREDI

Ka nako e, o setse o ipoditse potso e – mme ke tlhotlheletsa badiredi ba me jang?

Itebelele sentle o le mong/molaodi. A o tshwantsa maitshwaro a a tlhomamisang mabapi le kgwebo ya gago? O supa maikaelelo afe a tiriso ya metswedi ya gago fa o e dirisa? (didiriswa e le sekao). A o supa tlotlo go badiredi ba gago mme o ba tshola jalo? A o dirisa maitseo a a siameng fa o tsamaisa kgwebo? A dumela tiro e e sa saimeng? A supa kgobeletso go badiredi ba bangwe? A o tlhola o tshosetsa badiredi ba gago?

Tlhotlheletso ke ntlha ya bolaodi mme e simolola kgotsa e felela ka molaodi. Go bonako e bile go botoka go nyemisa botho mmoko; go tsaya nako le kgono e ntsi go ba tlhotlheletsa mme go farologana ka motho le motho. Go botlhokwa go gakologelwa, go aga setlhopha se se tlhotlheletsweng gantsi ke go se nyemise mmoko kwa ntle ga go tlhotlheletsa.

DINTLHA TSE DI NYEMISANG MMOKO

Dintlha tse di nyemisang mmoko ka bophara, gape di supiwa e le dintlha tse di leng mathata go tsamaelana le tuelo le maemo a bodirelo, go tlhola go tlhokomelwa fa tiro e dirwa, tirisanyo le batlhokomedi, botsalano le badiredi ba bangwe, kamano le badiredi ba ba laolang, melawana ya lefelo la tiro, melawana le meloa e mengwe, maemo a bodirelo,

Marius Greyling, Mokwadi wa Pula Imvula. Romela emeile go mariusg@mcgacc.co.za

boemo mo tirong, tshireletso ya tiro, bolaodi bo bo swabisang, kganelo ya modiredi mongwe pele ga ba badiredi ba bangwe mme le, kganelo kwa ntle ga tumelo le tiriso ya kotlhayoo.

Dintlha tsa go tlhotlheletsa kgotsa tsa go dirisa di ka nna temogo ya kgono, bogongwe ba go tswela le koketso ya kgono, tthatloso, koketso ya maikarabelo, botlhokwa ba tlhologanyo mo tirong, puisano e e rileng e e supang tlotlo mme le tiro e e dirwang ka boyone.

Motho mongwe le mongwe o solofela go tshwarwa ka tshwanno mme a dirisiwe jaaka a ka kgona. Jalo, dintlha tsa go tshwarwa ka tshwanno le tsa go dirisa jaaka go kgonwa di botlhokwa ka bobedi. Fa dintlha tsa kgaolo e nngwe di sa tlhokomelwe, tsa kgaolo e nngwe di ka se nne le maatla go lekana go kgotsofatsa boitumelo ka tiro kgotsa go tokafatsa tiragatso. Fa go duelwa tuelo e e kwa godimo, go fiwa ntlo e e siameng, mme modiredi a gatelelwa go tlhola a dira, go bolaisa bodutu, tiro e le e thata, ka letsatsi le letsatsi, a ka se kgonwe go tlhotlheletsa. Ka fa gongwe le gona go nnete. Fa mongwe a fiwa kitso e e tshwanetseng mme le maikarabelo a mantis mme a sa duelwe ka go lekana mme a ntse a sa tshwarwe sentle, o tlaa bo a sa tlhotlheletse ka tshwanno.

Dikgaolo tse pedi tse tsa dintlha tsa go tlhotlheletsa di farologana mabapi le tiragalo ya modiredi. Dintlha tsa go tshwarwa sentle ke dintlha tse di fetang ka bonako. Tsaya tuelo e le sekao. Modiredi o kgotsofetse ka ntlha ya koketso ya tuelo fela nako e khutswane – kgwedi kgotsa dikgwedi tse pedi – ka bontsi, mme morago ga moo tiragalo ya tlhotlheletso e fedile. Go tshwana le go tshwarwa ke tlaa. O ja sengwe, mme o tshwarwa ke tlaa fela ka bonako gape. Botlhokwa ba go bona koketso ya madi le dintlha tsa go tshwarwa ka tshwanno di ka se kgone go kgotsofatswa ka botlalo. Go emetse koketso ya maemo e e sa feleng ya ditsholofelo.

Dintlha tsa go tshwarwa sentle jaaka go oketsa maemo a dintlo tse di fiwang, dijo, thwalelo, kgotsa madi, ga di na maatla a a lekaneng go dira gore ba oketse maemo a tiro e ba e dirang. Di naya koketso ya tiragatso ganyane fela.

Tlhotlheletso ka nakotelele, le gale, e ka bonwa ka go tsentsha dintlha tseo tse di bakang mongwe go nna le kgatlhego mabapi le tiro e a e dirang ka gore o kgona go dirisa kgono ya gagwe, kitso ya gagwe kgotsa dineo tsa gagwe. Gape, ka gore o kgonwa go rutwa mme le ka gore ditoko tsa gagwe di a lemogwa: Ntlha e re bitsa koketso ya boleng ka tiro.

BOKHUTLO

Dikgaolo ka bobedi tsa dintlha tse di oketsang tlhotlheletso – go tshwarwa sentle le dintlha tsa tiriso ka tshwanno di tshwanetswe go elwa tlhoko ka go tshwana ka nako e e rileng. Fa dintlha tsa tiriso di tlhokomologwa, badiredi ba tlaa tlhola ba botsa gape le gape ka dintlha tsa go tshwarwa sentle mo go tlaa oketsang ntlha ya tlhotlha go tswela letsa kgwebo. ■

Tiro ya go TLAMELA METŠHENE ke ntlhakangolo

N TLHA E NNGWE E E LENG BOTLHOKWA TOTA MO DITIRAGALONG TSA RONA TSA BOLEMIRUI KE TLAMELO YA METŠHENE YA RONA. GANTSI RE A E LEBALA KGOTSA RE E TLOSA MO KAKANYONG YA RONA KA GO BONA DILO TSA GO DIRWA TSE DI LENG BOTLHOKWA GO FETA TIRO E! LE GALE, GA RE KGONE GO TLHOKOMOLOGA TIRO E FA RE LEBILE TLHOTLHWA E E KWA GODIMODIMO YA METŠHENE E, MME GAPE LE BOKANA BA TLHOLTHWA YA GO E TAMELA GO E TSA-MAISA KA TSHWANNO KA NGWAGA LE NGWAGA.

Mokgwa o o gaisang mabapi le go tamela ke go nna le tlwaelo e e siameng mme le go nna tlhaga ka ntlha ya go tswela go e dira!

Metšhene ya rona le didiriswa tsa rona tse re di dirisang mo polaseng di bopilwe ka go dirisa dikgaolo tse di sutang le tse di dikologang tse dintsi. Ditshutego le ditikologo tsotlhe tse di baka kanolo mme jalo di tlhoka tamele e e tseneletseng go kgona di tswela go dira kwa ntle ga go senyega. Ga go na se se tshwenyang ka bokana jaaka fa go senyega sengwe gare ga nako ya go jwala kgotsa ya go roba ka ntlha ya se se robegang ka gore rona ga re a se tlhokomela fa re ne re tshwanetse.

Ka tlwaelo go re jela madi a mantsi go gaisa fa re ka bo re tlametse dilo tsotlhe pele re simolola tiro. Ka nako pele ga nako ya go jwala re tshwanetse go nna le maitseo mabapi le go rulaganya lenaneo la go tamelela didiriswa tsa rona. Remelela ntlha ya go lebelela metšhene ya gago e e botlhokwa e e dirang ditiro tse di tseneletseng mme o itshegetsatsa thata ka tsona.

Netefatsa gore o tlamele metšhene e ka kelotlhoko tota, fa gongwe go ka nna sediriswa sa go jwala kgotsa se o se dirisang go roba dijwalwa tsa gago. Le fa e le motšhene ofe le ofe, netefatsa go o siamisana sentle gore

Gavin Mathews, Selekanyo sa Bachelor sa bolaodi ba tikologo. Romela emeile go gavmat@gmail.com

o dire jaaka go tlhokegwa pele ga setlha sa go odirisa se simolola. Mo motšheneng o mongwe le o mongwe supa dikgaolo tse di rileng tse di dirang thata jaaka dikganelakgotlhanyo tsa didikologi mme le mapanta. Fa o setse o etse tlhoko e e tseneletseng dikgaolo tse, go botlhokwa go tswela go lebelela ntlha e nngwe le e nngwe gape le gape pele motšhene o tswela kwa ntle go dira. Go botoka go fosa sengwe se sennye mme jalo netefatsa go ela tlhoko sentle. Morago ga go lebelela dilo tsotlhe la bofelo o tshwanetse go tlosa motšhene mo badirelong ba gago mme wa o isa mo lefelong le le sireletsweng sentle mo o emetseng go dirisiwa fa go tlhokegwa. Fa go se na lefelo le le sireletsweng leka go tswela motšhene ka go dirisa seile go o sireletsa.

KELOTLHOKO LE TLHOKOMELO

Fa o ntse o dirisa didiriswa, ga o kgone go kgokgontsha metšhene ya rona. Re tshwanetse go e naya kelotlhoko le tlhokomelo ka dinako tsotlhe. Ka tlwaelo mokgwa o o rileng mabapi le tlamele ya metšhene e ntse e dirisiwa ke go nna le tlwaelo ya go dirisa tlamele ya 'pele-ga-tiro'. Gape go botlhokwa go gatelela tlwaelo e go badiredi ba gago. Tlhoma molao wa gore pele terekere kgotsa sediriswa se tsena mo tshimong, wena kgotsa badiredi ba gago ba tlhole mafura, oli le dithaere tsa terekere mme tota le mo sedirsweng se sengwe le se sengwe.

Morago ga tsotlhe tse di dirilwe tswela go lebelela gore dikganelakgotlhanyo di tshasitswe ka kerisi, mme le gore kgaolo e nngwe le e nngwe e e sutang e sa siame e bile e dira ka tshwanno. Netefatsa gore diketane di gagametse e bile di tsamaya ka go se gotlhanye. Ntlha e e tshwanetse go nna tlwaelo e e remeletseng mo badirelong ba gago. Tlamele e e tshwanetse go go sireletsa go se emise metšhene fa o ntse o e dirisa, mo ka tlwaelo go diregang fa o sa kgone go e emisa gagotlhe. Jalo, se repise dikgole, bogolo nna mathagatlhaga o ipolokele nako le madi jaaka nako e tswela.

BOLAODI KA MATLAHAGATLHAGA

Tlamele ke tiro e e tsweleng mme e tlhoka go nne tiro ya letsatsi le letsatsi ya bolaodi ka mathagatlhaga. Ga re kgone go dira tiro e ka mathagatlhaga setlha sothe mme ra simolola go fosa kwa mafelelong a setlha mme jalo ra e tlogela go thelela fa tsotlhe di jwetswe kgotsa di robilwe! Pele o simolola go tlogela metšhene ya gago go emela setlha se se latelang e tlhatswe sentle go tlosa maswe, mmu, oli le kerisi.

Phepafatsa didiko le dipapetla tse di segang ka lefeelonyana le le tshasang oli go sireletsa

Ga go na se se tshwenyang ka bokana jaaka fa go senyega sengwe gare ga nako ya go jwala kgotsa ya go roba ka ntlha ya se se robegang ka gore rona ga re a se tlhokomela fa re ne re tshwanetse.

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein, 9301
■ 08600 47246 ■
■ Fax: 051 430 7574 ■ www.grainsa.co.za

MOETELEDIPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
■ 082 854 7171 ■ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

MOGATISANIMMOGO

INFOWORKS
Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie
■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za
■ Kantoro: 051 924 1099 ■ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Kantoro: 013 755 4575 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Kantoro: 034 907 5040 ■ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ dundee@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8069 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabotlhaba (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ goshenfarming@gmail.com
■ Kantoro: 039 727 5749 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8057 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8038 ■ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
■ 071 519 4192 ■ sinelizwifakade@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8077 ■ Cwayita Mpotyi

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekanse, Seësemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the
views of the writers and not that of Grain SA.

Tiro ya go tlamela metšhene...

Netefatsa go tlhola diketane tsotlhe mme netefatsa gape gore di tshasiwe ka oli gore di se ruse mme tsa thatafala ka nako e di sa dirisiweng.

gore di se ruse. Pompela kerisi mo dikganelakgotlhanyo tsotlhe mme netefatsa gore ga go na tse di senyegileng, tse di tlhokiwang go tloswa mme go lokelwe tse dintšhwa. Fa di le teng, di tlose mme lokela tse dintšhwa fela jaanong. Go tlaa na selo se le sengwe se o sa tshwanelang go se dira fa setlha se sentšhwa se goroga. Se tlogele diphaepe tsa haederolike di ntse mo mung. Di tswalele ka dikgetsana tsa polasetiki mme o di tsholetse gore di tlogele mo go dirwang.

Ditshwari tse peo le monontsha di tshwanetse go phepafatswa mme le go tlhatswa sentle. Netefatsa go tlhokomelela gore diketane di sa siame mme gape le gore di tshasiwe ka oli gore di se ruse mme tsa thatafala ka nako ya go se dirisiwe. Ditshwari tsa dikhemikale le dintlhananyana tsa go gasetsa di tshwanetse go tlhatswa ka metsi a a phepa pele di beiwa. Selo se sengwe le se sengwe se sennyane se se neng se go naya mathata ka nako ya go se dirisa se tlhoka go elwa tlhoko sentle pele sediriswa se beiwa ka gore o tlaa bo o simolola setlha se sentšhwa ka mathata fela pele o kgona go tswelala.

Ditshenyego le dikemiso di ka tliša kgatelelo mme gape le go fosa go

uma ka tshwanno. Mme jalo go botlhokwa go tsaya tsia tlamelo e bile le go nna mathlaga-tlhaga go dirisa lenaneo la ditiragalo go netefatsa gore tsotlhe di dira jaaka go tshwanetse. Nnete ke gore dilo di ka robega, mme fa tiro ya go tlamela e laolwa sentle mathata a ka se bonagale gantsi mme go rulaganya tsamaiso ya ditiragalo ka tshwanno. ■

Tlhola gore ga go mo oli dutlang.